

Ks. Adam Szot*

Dom plebana. Plebanie w dekanacie sokólskim w połowie wieku XIX

Czym jest plebania? Najkrótsza i dość powszechna odpowiedź na to pytanie to stwierdzenie, że plebania jest domem należącym do parafii, przeznaczonym na mieszkanie proboszcza. Plebanią jest więc budynek mieszkalny będący własnością parafii, to jest związku wyznaniowego, w jego ramach strukturalnych, zazwyczaj ulokowany w pobliżu świątyni, a przeznaczony na mieszkanie dla duchownego (zazwyczaj proboszcza bądź rektora kościoła. Bardzo często poza mieszkaniem w tymże budynku znajduje się kancelaria parafialna. Plebania może również służyć jako mieszkanie innych księży (np. wikariuszy, rezydentów czy emerytów). Od wieków istnienia Kościoła na polskich ziemiach rozumienie tego, czym jest plebania, praktycznie nie zmieniło się.

Proboszcz w Kościele powszechnym i Kościołach partykularnych, tzn. diecezjach, jest – mianowanym przez biskupa ordynariusza – duszpasterzem i zarządcą parafii – lokalnej wspólnoty wiernych. Status prawny proboszcza określają ka-

* Ks. Adam Szot, doktor teologii w zakresie historii Kościoła, wykładowca historii Kościoła w Archidiecezjalnym Wyższym Seminarium Duchownym w Białymstoku, kustosz Archiwum i Muzeum Archidiecezjalnego w Białymstoku.

nony prawa kanonicznego, powszechnego oraz statuty synodów diecezjalnych. Tak jak niegdyś, i dziś proboszcz jest niezmiennie odpowiedzialny za duszpasterstwo parafian, za ich wieczne zbawienia, a zarazem jego trosce podlega i dobro materialne parafii, w tym dom plebana – plebania.

Z nominacji ordynariusza diecezji ksiądz, obejmując urząd proboszcza, przeważnie na czas nieokreślony, składał publicznie wyznanie wiary i zobowiązanie, że dołoży wszelkich starań, by powierzoną mu owczarnię Bożą, to znaczy wszystkich wiernych parafii, doprowadzić do zbawienia. Zwykle działa się to w obecności delegata biskupiego, którym był zazwyczaj dziekan dekanatu, w strukturach którego znajdowała się dana parafia. Mianowanego proboszcza wprowadzano na urząd w sposób zwyczajowo przyjęty w danej diecezji.

Do podstawowych obowiązków proboszcza należały troska o prawowierność nauczania w parafii i o wierność parafian wobec magisterium Kościoła. Proboszcz dbał o to przez głoszenie homilii w niedziele i święta nakazane oraz przez prowadzenie katechizacji dzieci i dorosłych. Na ten obowiązek duży akcent położył Sobór Trydencki, który zaprowadził obowiązek głoszenia tzw. kazań katechizmowych. Duszpasterz dbał o życie sakramentalne w parafii oraz czuwał nad prawowiernością sprawowanej liturgii. We wszystkie niedziele i święta był zobowiązany do odprawienia mszy świętej za powierzonych sobie parafian. „Gospodarz” parafii interesował się życiem codziennym parafian, odwiedzając ich rodziny, wspierał potrzebujących, zapewniał opiekę chorym i umierającym.

Powinnościami duszpasterskimi, które wiązały proboszcza wprost z plebanią, czyli miejscem jego zamieszkania, był obowiązek rezydencji – stałego i trwałego przebywania w domu na terenie parafii. Duchowni troszczyli się o miejsce swego zamieszkania, które stawało się ich codziennym domem. Zgodnie z postanowieniem kodeksu prawa kanonicz-

nego proboszcz był obowiązany do zamieszkiwania w domu parafialnym, w pobliżu kościoła. Aby zamieszkać w innym miejscu konieczną była zgoda ordynariusza miejsca. Praktycznie każdą dłuższą nieobecność w parafii, a więc na plebanii także, proboszczowie musieli zgłaszać przełożonemu, to jest biskupowi czy dziekanowi. Odpowiedzialność za właściwe prowadzenie ksiąg parafialnych i dokumentacji parafii oraz obligatoryjna troska o archiwum parafii i o jej pieczęć powodowały, że plebania często stawała się zarazem urzędem, to jest miejscem sprawowania funkcji duszpasterskich, a także administracyjno-prawnych. Proboszcz wykonując wszystkie czynności prawne był reprezentantem parafii – lokalnej wspólnoty Kościoła – na zewnątrz. Zarządzanie majątkiem parafii, w tym wszystkimi nieruchomościami, również zabudowaniami plebanijnymi odbywało się w sposób zgodny z prawem kanonicznym.

*

W latach czterdziestych XIX w. proboszczem i dziekanem sokólskim był ks. Jerzy Joachim Kryszczun. To on wizytował podległe mu parafie w dekanacie, należące do archidiecezji mohylewskiej, rozsiane na Ziemi Sokólskiej. Na temat jego osoby i posługi nie posiadamy zbyt wielu informacji. Dokładniejsze poznanie kart jego życia wciąż stanowi istotne zadanie dla badaczy i historyków lokalnej, podlaskiej historii.

Jerzy Kryszczun urodził się ok. 1800 r. w pobliżu Sejn, w rodzinie szlacheckiej. Początkowe nauki pobierał w Sejnach, w latach 1811–1817 uczył się w miejscowym liceum. W roku 1817 wstąpił do Zgromadzenia Misjonarzy św. Wincentego a Paulo w Wilnie¹. W latach 1818–1820 studiował

¹ [Giżycki J.M.] Smora, *Księża Misjonarze w Zaslawiu i Białymstoku*, Kraków 1913, s. 11–12; Tenże, *Księża misjonarze w Illuższcie*, Gniezno 1909, s. 16, 31; A. Wieczorek, *Kształcenie i wychowanie w szkołach powiatowych*

fizykę na Uniwersytecie Wileńskim². Śluby zakonne złożył w 1821 r. i w tym zgromadzeniu przyjął w 1824 r. święcenia kapłańskie z rąk bp. Tadeusza Kundzicza, jezuitę. Po święceniach kapłańskich uczył w szkołach powiatowych w Kraślawiu (1824–1825) i w Iłukszcie (1826–1827). Krótko był zakonnikiem, gdyż już w 1826 r. sekularyzował się, czyli odszedł ze Zgromadzenia Księży Misjonarzy św. Wincenego a Paulo do duchowieństwa archidiecezji mohylewskiej. Arcybiskup mohylewski Stanisław Bohusz Siostrzeńcewicz wyraził zgodę na przyjęcie go w poczet prezbiterium swej archidiecezji. Ciekawe jest to, że pisząc w roku 1840³ swój życiorys ks. Kryszczun nie wspominał o tym, że należał do zgromadzenia zakonnego, mimo że schematyzm diecezjalny na rok 1835⁴ przy jego nazwisku podaje skrót zakonny C.M. (*Congregatio Missionis* – Zgromadzenie Misji)⁵.

Już jako kapłan diecezjalny był wikariuszem w Grodnie (1826–1827) i filialistą przy kościele w Usnarzu (1827–1829). Była to filia parafii w Indurze. W 1829 r. został przeniesiony na teren Obwodu Białostockiego. W latach 1829–1833 był administratorem parafii pw. św. Antoniego w Odelsku⁶. W wyniku kasaty klasztoru dominikańskiego w Klimówce

misjonarzy prowincji litewskiej na przełomie XVIII i XX wieku, „Klio” 2011, nr 16, s. 66, 72 (w publikacji występuje pod nazwiskiem: Kryszozun).

² Archiwum Państwowe w Białymstoku, sygn. 4/372/0/1/1, *Formularnyj spisok* za 1843 r., k. 152–153.

³ Archiwum Archidiecezjalne w Białymstoku (dalej: AAB), sygn. 4/372/0/1/1, *Formularnyj spisok* za 1843 r., k. 152–153.

⁴ *Directorium officii Divini ac Missarum ad usum utriusque cleri Archi-Dioecesis Mohileviensis in Anno Domini MDCCCXXXV*, Mohiloviae 1834.

⁵ M. Daniluk, *Sigila. Zbiór skrótów nazw zakonów, zgromadzeń zakonnych, instytucji świeckich, stowarzyszeń życia apostołskiego oraz innych instytucji z nimi związanych*, Kraków 1999, s. 17.

⁶ *Elenchus tatus cleri saecularis Archi-Dioecesis Mohiloviensis ordine Alfabeti confectus*, Mohiloviae 1832; *Directorium officii Divini et missarum ad usum utriusque cleri Archi-Dioecesis Mohileviensis pro anno domini MDCCCXXXIV*, Mohiloviae 1833.

cudowny obraz Matki Bożej czczony w zakonnej świątyni w 1832 r. został przeniesiony do kościoła w Odelsku. Być może dzięki staraniom ks. Kryszczuna, już jako dziekana sokólskiego, w 1836 r. parafia odelska znalazła się w dekanacie sokólskim.

21 lutego 1833 r. ks. Kryszczun został przeniesiony z Odelska do Sokółki na stanowisko proboszcza parafii pw. św. Antoniego. W 1834 r. został mianowany deputatem dekanatu sokólskiego. 5 czerwca 1837 r. Konsystorz Mohylewski wyznaczył go na dziekana sokólskiego, dzięki czemu władzą duszpasterską objął kilkanaście poddanych jego pieczy parafii. W 1840 r., po śmierci proboszcza szudziałowskiego ks. Antoniego Mikołaja Andruszkiewicza, ks. Kryszczun objął w administrację także parafię szudziałowską. O tym fakcie świadczy podpis złożony przez niego pod *Inwentarzem Kościoła Filialnego Sokólsko-Szudziałowskiego z 1840 r.*⁷ Mianowicie własnoręcznie podpisał go nie jako dziekan sokólski (co mogłoby świadczyć, że jedynie administrował parafią szudziałowską pod nieobecność proboszcza), a jako „proboszcz szudziałowsko-sokólski”⁸.

Pierwszy kościół w Sokółce, pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny, został ufundowany w 1565 r. przez króla Zygmunta Augusta. Parafię sokólską erygowano 6 stycznia 1592 r. Świątynia w wyniku pożaru (27 sierpnia 1796) została doszczętnie zniszczona. Przez ponad pół wieku nabożeństwa odprawiano w tymczasowej świątyni – adaptowanej na ten cel drewnianej szopie krytej słomą. Od początku wieku XIX w Sokółce istniała pilna potrzeba wzniesienia nowej świątyni. Zadania tego podjął się

⁷ AAB, poszyt *Wiadomość o Kościołach Dekanatu Sokólskiego, ich fundusze, Duchowieństwie, przychodzie i rozchodzie i.t.d. z dołączonemi wizytami Inwentarzami*, a w nim *Inwentarz Kościoła Filialnego Sokólsko-Szudziałowskiego z 1840 r.*

⁸ *Jubileusz parafii w Szudziałowie 1601–2001. 400-lecie powstania pierwszego kościoła*, H. Żukowski, W. Dudziuk (oprac.), Białystok 2001, s. 12–13.

ks. Kryszczun. Budowa świątyni rozpoczęła się w 1841 r., ukończono ją w 1848 r. Zbudowano ją w stylu klasycystycznym, z dwoma wieżami. Biskup wileński Wacław Żyliński 9 czerwca 1850 r. dokonał konsekracji kościoła pw. św. Antoniego Padewskiego. Wcześniejsze świątynie nosiły wezwanie Wniebowzięcia NMP. Prawdopodobnie z inicjatywy proboszcza-budowniczego, który pracował w Odelsku, gdzie silnym był kult św. Antoniego, wezwanie kościoła i parafii zostało zmienione. Proboszcz wystarał się o wszelkie pozwolenia u władz carskich i rozpoczął prace budowlane, ponadto wspierał je finansowo. Kronika kościoła z połowy wieku XIX stwierdzała: „Dopiero istnieje kościół mурowany pw. św. Antoniego, długości arszynów 50, szerokości 25, z dwoma ozdobnymi wieżami, dachówką pokryty, założony w 1840 roku przez JW. ks. Jerzego Kryszczuna, proboszcza i dziekana sokólskiego, jego własnym kosztem, staraniem i pracą wykończony w roku 1848. Szpital przez tegoż proboszcza wymurowany, ale jeszcze nie ukończony. Kościół sokólski zawiera w sobie 3 ołtarze, każdy o dwóch kondygnacjach”⁹. W ołtarzu głównym znajdował się obraz nowego patrona parafii, św. Antoniego z Padwy, a wyżej obraz Wniebowzięcia NMP. Z prawej strony był ołtarz pw. św. Jerzego i św. Michała Archanioła, z lewej – św. Anny i Zesłania Ducha Świętego. Projekt klasycystycznego sokólskiego kościoła wykonał architekt Kułakowski.

Po ukończeniu budowy kościoła w Sokółce, w 1855 r. ks. Kryszczun wybudował jeszcze, z lokalnego kamienia, dzwonicę z bramą wjazdową i dwoma skrzydłami oraz budynki gospodarcze na miejscu strawionych w pożarach z 1849 r.

⁹ Biblioteka Uniwersytetu Wileńskiego, Dział Rękopisów, sygn. f. 4, A 2878, *Kronika kościoła parafialnego w mieście powiatowem Sokółce położonego, w diecezji wileńskiej, guberni grodzieńskiej, powiecie sokólskim i tymże dekanacie w roku 1851 napisana*, przedruk w: „Biuletyn Konserwatorski Województwa Podlaskiego” 2008, z. 14, s. 129–131.

Obejmując probostwo i dekanat sokólski ks. Kryszczun zadał sobie wiele trudu, by zebrać informacje dotyczące parafii z całego dekanatu. W 1840 r. w skład dekanatu wchodziło 13 parafii diecezjalnych: Sokółka, Szudziałowo, Sokolany, Janów, Korycin, Suchowola, Nowy Dwór, Dąbrowa, Kuźnica, Kundzin, Odelsk, Sidra i Zalesie oraz dwie placówki zakonne: Różanystok i Klimówka, obydwie dominikańskie. Wszystkie parafie dekanatu sokólskiego, podobnie jak parafie z dekanatów: białostockiego, knyszyńskiego, bielskiego, drohiczyńskiego i siemiatyckiego należały do archidiejonatu białostockiego w archidiecezji i metropolii mohylewskiej¹⁰.

Ksiądz Jerzy Kryszczun w 1859 r. zrzekł się administrowania parafią. Zmarł w Sokółce 10 października 1860 r.¹¹ Żył lat 62, z czego w kapłaństwie przeżył 36 lat. Doczesne szczątki spoczęły na cmentarzu parafialnym, który został przejęty przez władze carskie i przekazany wspólnocie prawosławnej. Następca ks. Kryszczuna, ks. Feliks Minuszyc, wykupił od mieszczan sokólskich grunta pod nową nekropolię, którą poświęcono w 1862 r. Prochy proboszcza i budowniczego sokólskiego kościoła pozostały na cmentarzu prawosławnym (nie było ekshumacji). Do końca lat trzydziestych XX w. na miejscu pochówku ks. Kryszczuna znajdowała się jeszcze żeliwna płyta, która w nieznanych okolicznościach zaginęła.

Do 1841 r. spływały do ks. Kryszczuna opisy parafii sporządzone przez poszczególnych proboszczów. Dzięki temu powstał poszyt dokumentów zatytułowany: *Wiadomość o Kościołach Dekanatu Sokólskiego, ich fundusze, Duchowieństwie*,

¹⁰ *Directorium hoharum canonicarum et Missarum ad usum utriusque cleri Archi-Dioecesis Mohileviensis In Annum Dominici MDCCCL, Mohileviae 1840.*

¹¹ A. Kułak, G. Ryżewski, W. F. Wilczewski, „Kroniki” kościołów parafialnych dekanatu sokólskiego z lat 1849–1851, „Biuletyn Konserwatorski Województwa Podlaskiego” 2008, z. 14, s. 131.

przychodzie i rozchodzie i. t. d. z dołączonymi wizytnymi Inwentarzami. Dokument jest przechowywany w Archiwum Archidiecezjalnym w Białymstoku, stanowi on doskonałą bazę archiwalną do poznania dekanatu sokólskiego na przełomie lat trzydziestych i czterdziestych XIX w. Dziekan dekanatu sokólskiego 27 lutego 1841 r. potwierdził autentyczność opisów i inwentarzy parafialnych własnoręcznym podpisem i przyłożoną pieczęcią dziekańską: Takową wiadomość o kościołach Dekanatu Sokólskiego po sklepieniu, po numerowaniu kart, których jest 162, przesnurowaniu z przyłożeniem Dekanalnej pieczęci własnoręcznie podpisałem. Dziekan Dekanatu Sokólskiego Xiądz Jerzy Kryszczun. Nr 39, Lutego 27. dnia 1841 roku M. Sokółka.

W skład dekanatu sokólskiego wchodziło wówczas 12 parafii: Sokółka, Szudziałowo, Sokolany, Janów, Korycin, Chodorówka, Dąbrowa, Sidra, Zalesie, Nowy Dwór, Kundzin i Odelsk. Opis każdej z dwunastu parafii zawiera także opis plebanii, choć nie wszystkie domostwa plebanów zostały opisane dokładnie i szczegółowo. Dzięki tym opisom możemy zapoznać się ze stanem materialnym parafii i warunkami, w jakich mieszkali kapłani na terenie dekanatu sokólskiego w połowie XIX w.

Sokółka¹²

Plebania pobudowana, nowo gontami kryta, z wygodnym i przynależnym opatrzeniem, kosztem teraźniejszego proboszcza; był nim ks. Jerzy Kryszczun, deputat i dziekan sokólski.

Szudziałowo¹³

Plebania zupełnie stara, zdezolowana, okna do ziemi wlaźle, i tylko z biedy mieści w onej potrzeba.

¹² AAB, *Wiadomość o Kościołach Dekanatu Sokólskiego, ich fundusze, Duchowieństwie, przychodzie i rozchodzie i.t.d. z dołączonymi wizytnymi Inwentarzami, Inwentarz Wizytny Plebanii Sokólskiej oraz Filii Sokólsko-Szudziałowskiej sporządzony za Rok 1839ty w Oblastii Białostockiej Powiecie i Dekanacie Sokólskim położony, k. 10v.*

Sokolany¹⁴

Dom Plebański Roku 1834 przez miejscowego proboszcza w miejscu starego z drzewa nowego w zupełności pobudowany, długi arszyn 26, szeroki 13, wysoki 3 ¼; dachówką z podrzutką kryty, o dwóch kominach, drzwi wejściowe podwójne.

Zawiera w sobie dwa pokoje na prawo z korytarza, dla proboszcza, na lewo pokoik dla wikarego, salę jadalną, kuchnię i spiżarnię. Z kuchni stancja czeladna i gospodarska dla której drzwi osobne w ścianie szczytowej.

Drzwiów wszystkich jedenaście, do pokoiów proboszcza dwoje, do wikarego jedno, do spiżarni jedno, z zamkami wewnętrznymi, reszta z klamkami żelaznymi, a wszystkie na zawiasach i krukach mocno i gruntownie okute; pieców ogrzewających pokoje, z kaflów, z drzewiczkami i zasuwkami żelaznymi trzy, a czwarty w czeladnej chlebowy z cegły, przy której komin blachą się zamyka.

Okien wszystkich 16, wszystkie pod jedną formę podwójną, czyli o dwóch portkach stolarsko robione zewnątrz i wewnątrz ferkydami listowane i okuciami, same okna i okiennice na zawiasach i krukach żelaznych;

Z korytarza schody na górę, gdzie sprzęty gospodarskie pomieszczają się.

We wszystkich pokojach tego domu podłoga z tarcic stolarsko ułożona, korytarz zaś i kuchnia cegłą paloną wyłożona.

Janów¹⁵

Plebania nowo pobudowana przez byłego proboszcza ks. Andrzeja Polikowskiego, z drzewa ciosanego, nowego, sosnowego; dach gontami kryty z dwoma kominami murowanymi, z cegły,

¹³ AAB, *Wiadomość o Kościołach Dekanatu Sokólskiego...*, Inwentarz Kościoła Filialnego Sokólsko-Szudziałowskiego, k. 15.

¹⁴ AAB, *Wiadomość o Kościołach Dekanatu Sokólskiego...*, Wizyta Dekanalna Kościoła Rzymsko Katolickiego Parafialnego Sokolańskiego w Obwodzie Białostockim Archi Dycezyi Mohilewskiej Dekanacie i Powiecie Sokólskim położonego do W. J. X. Jerzego Kryszczuna Dziekana i Proboszcza Sokólskiego w Roku 1840 Mca, k. 25.

nad dach wyprowadzonymi; drzwi stolarskiej roboty, na zawiasach i krukach, z zakówką i probojami żelaznymi.

Dalej stancja dla ks. komendarza, do niej drzwi taflowe na zawiasach i krukach, z zamkiem i kluczem francuskim; piec z kafla szarych, z drzwiczkami żelaznymi; okien dwie w drzewo oprawnych z szkła asekurowanego, o nawiasach i zaszczepkach żelaznych.

Sień – na prawo do pokojów proboszcza; drzwi taflowe na zawiasach, krukach, z zamkiem z kluczem francuskim; komin szafisty, piec z fafli milowych, z drzwiczkami żelaznymi, z tego pokoju drzwi do drugiego pokoju, z drugiego do garderoby, z garderoby do ogrodu; drzwi taflowe na zawiasach i blachą, zaszczepką i klamką żelazną, podłoga i pułap z tarcic; w kuchni komin mурowany, piec do ogrzewania z kafla szarych; do pieczenia chleba z cegły; z kuchni drzwi do spiżarni, z okuciami żelaznymi, posadzka z gliny, pułap z tarcicy ułożony.

Korycin¹⁶

W miejscu starej rozwalonej pobudowana nowa, w tym 1840 r. kosztem i staraniem terażniejszego administratora parafii ks. Pawła Popławskiego z drzewa w węgiel długości 30, szerokości 17,5, wysokości pod sufit 4,5 arszyna; dachówką kryta, ma wszystkich drzwi 7, okien 19; piwnica pod ¼ tego domu, mурowana, z kamienia na wapno, sklepienie z cegły mурowane; ten dom jeszcze nie we wszystkim ukończony.

Chodorówka¹⁷

Plebania w Chodorówce zesłym księdzem Daniszewskim plebana z drzewa sosnowego w 1752 roku pobudowana, długości 18,

¹⁵ AAB, Wiadomość o Kościołach Dekanatu Sokólskiego..., Wizyta Kościoła Parafialnego Janowskiego w Obwodzie Białostockim Powiecie Sokólskim i Dekanacie w Mieście Janowie za rok 1840 uczyniona, k. 35v–36.

¹⁶ AAB, Wiadomość o Kościołach Dekanatu Sokólskiego..., Wizyta Kościoła Parafialnego Rzymsko Katolickiego Korycińskiego uczyniona za Rok 1840, k. 48.

¹⁷ AAB, Wiadomość o Kościołach Dekanatu Sokólskiego..., Wizyta Kościoła Parafialnego Chodorowsko-Suchowolskiego, za Rok 1840 uczyniona, k. 67v–68.

szerokości 12, a wysokości pod dach 4 arszyny. Do połowy deskami kozuchowana, z korytarzem obszernym przez środek domu przechodząca, z dwoma kominami na wierzch dachu wyprowadzonymi, z cegły palonej.

W plebanii znajdowały się dwa piece z kafli, z drzwiczkami i zasuwkami, przy tych piecach kominki kopyate z luftami w kominy wyprowadzonymi dla zasuwania się blachów nie znajdujące się.

Drzwi korytarzowych z tarcic sosnowych dwie, stolarskiej roboty na zawiasach i krukach żelaznych z klamkami, zaszczepekami i zasuwami też żelaznymi; w drzwiach stacji, w której proboszcz mieszka dwoje drzwi od korytarza, stolarskiej roboty, jedne z nich z zamkiem wewnętrznym dobrym, drugie zaś bez zamka, naprzeciw tych drzwi wchodząc do przeciwka drzwi podobne, na zawiasach i krukach żelaznych, z zamkiem wewnętrznym, drugie do komory, czyli spiżarni, na zawiasach i krukach żelaznych z klamką do zamknięcia na zamek wiszący.

W stacji, w której proboszcz nie mieszka drzwi wychodzące w tył podwójne z zamkiem wewnętrznym. Stancje te obite lamperiami pod okna, niebiesko malowane oraz futrowanie uszaków w koło drzwi i też malowane.

Przechodząc korytarz drzwi z tarcic stolarskiej roboty, na zawiasach i krukach żelaznych, także z zaszczepeką dla zamknięcia na wiszący zamek. W całej plebanii w drzwiach znajdują się zawiasy, kruki i zamki w dobrej sytuacji.

Wszystkich okien w plebanii, proporcjonalnej wielkości, znajduje się 11, wszystkie podwójne, w nich szkło proporcjonalnej wielkości. W każdym po 20 sztuk. W drzwiach stacji, w których proboszcz żyje okien 5.

W przeciwnej stacji komora okien 5 mająca, z tych 4 podwójne i pojedyncze, na zawiasach i krukach z zaszczepekami żelaznymi, w dobrym stanie, drzewo od dawnych czasów zepsute. Dla wstąpienia na górę schody z tarcic nie bardzo doskonałe, w niektórych miejscach pognite, reparacyi potrzebują. Sufit na całym domu także z tarcic na zakład ułożony, w dobrej sytuacji.

Wchodząc do plebanii od frontu jest ganek na 4 słupach w górze wyniesiony, takowy z kryciem podobnym plebanii.

Wierzch na całej plebanii w dobrej sytuacji, dach od dawnych czasów był kryty gontami i dopiero słomą na nowo okryty, także w niektórych miejscach reparacyi potrzebuje.

W plebanii stołów, krzesel, naczynia kuchennego, talerzy, widelców i łyżków do nakrycia stołowego, obrazów żadnego fundusowego naczynia nie znajduje się.

Dąbrowa¹⁸

Dom plebanii kosztem terażniejszego proboszcza zbudowany w 1827 r., drewniany z drzewa tartego, gontem kryty, z dwoma kominami z cegły palonej wymurowane nad dach wyprowadzone, długości 24, szerokości 14, wysokości 4 arszyny.

Ma ganek na 4 słupach, drzwi stolarskiej roboty na zawiasach i krukach żelaznych z szufrygami żelaznymi i zamkiem wewnętrznym, w sieniach podłoga z cegły palonej, sufit z tarcic, w sieni drzwi drugie do spiżarni, trzecie do ogrodu, wszystkie na zawiasach i krukach żelaznych.

Wchodząc drzwi po lewej ręce drzwi do stancji i mieszkania pojedyncze stolarskiej roboty na zawiasach i krukach żelaznych z zamkiem wewnętrznym, w stancji okien trzy z podwójnymi furtkami szkła białego tafłowego w kit oprawnych na zasuwach krukach i zaszczypkach żelaznych przy których okiennice pojedyncze na krukach i zawiasach żelaznych z przesuwkami żelaznymi.

W tejże stancji do drugiej drzwi pojedyncze stolarskiej roboty na zawiasach i krukach żelaznych z zamkiem wewnętrznym; piec fizyczny z kafla szarej obie te stancje ogrzewający; w pierwszej stancji komin z cegły palonej z gzymsami, w drugiej stancji okno z dwoma furtkami jedne, z szkła białego tafłowego w kit oprawne.

Z drugiej strony drzwi do garderobki pojedyncze stolarskiej roboty na zawiasach i krukach żelaznych z zamkiem wewnętrznym.

¹⁸ AAB, Wiadomość o Kościołach Dekanatu Sokólskiego..., Wizyta Generalna Kościoła Parafialnego Dombrowskiego sporządzona za Rok 1840, k. 89v–90.

nym, w tej garderobie okno jedno małe okrągłe z szkła białego; z garderobki drzwi na korytarz pojedyncze solarskiej roboty na zawiasach i krukach żelaznych wewnętrzz z zaszczipką i zasuwką.

W domu, z boku, od południa drzwi do sionki pojedyncze na zawiasach i krukach żelaznych z zamkiem wewnętrznym, z tychże sionki drzwi pojedyncze do stancji, w której wikariusz utrzymuje się stolarskiej roboty na zawiasach i krukach żelaznych z zamkiem wewnętrznym; w stancji tej okno jedno ze szkła białego taflowego z dwoma furtkami w kit oprawne, piec fizyczny z kafla szarej, w stancji drzwi pojedyncze stolarskiej roboty na zawiasach i krukach żelaznych do garderobki z klamką żelazną, w niej jedno okno o dwóch furtkach w kit oprawne z szkła białego.

W całym domu, we wszystkich stancjach sufit i posadzka z tarcic, czyli z desek.

Różne rzeczy i sprzęty w plebanii:

Szafa na kredens w górze ze szklanymi drzwiczkami, na zawiasach i krukach żelaznych	– 1
Szafa na nogach z drzwiczkami, na zawiasach i krukach żelaznych	– 1
Szafka mała z drzwiczkami, na zawiasach i krukach żelaznych	– 1
Kanapa z materacem bez pokrycia	– 1
Stół wielki, prosty	– 1
Krzesło stare z poręczami	– 1
Krzesła starych, z poduszkami, bez nawleczek	– 4
Taboretów z poduszkami, bez powleczenia	– 3
Lusterko do ściany przybite	– 1
Trzęzła z lejami	– 1
Chomontów fabrycznych z duchą	– 2
Wóz prosty	– 1
Sanie proste stare	– 1
Lacha [...]	– 1
Sierpów starych	– 5
Fas do zsypywania zboża	– 3
Ćwierć okuta...	
Szestnastka okuta komisyjnej miary	

<i>Oszmiana bez okucia komisaryjnego</i>	
<i>Szuflów starych</i>	– 2
<i>Kadzi warzywnych</i>	– 2
<i>Beczka do piwa</i>	– 1
<i>Korytów do solenia mięsa</i>	– 2
<i>Wiader do noszenia wody</i>	– 2
<i>Ceber do noszenia wody</i>	– 1
<i>Żarno z okuciem stare</i>	– 1
<i>Tłuczka drewniana do masła</i>	– 1
<i>Dzieźów do chleba starych</i>	– 2
<i>Stół prosty czeladny</i>	– 1
<i>Łóżko drewniane ordynaryjne</i>	– 1
<i>Kredens i naczynia kuchenne:</i>	
– <i>talerzy fajansowych głębokich 4, płaskich 6</i>	
– <i>blatów okrągłych fajansowych 2</i>	
– <i>sztućców w kość oprawnych par 4</i>	
– <i>łyżek cynowych wagi łotów 16</i>	
– <i>rondlów miedzianych starych, jeden większy, a drugi mniejszy, wagą funtów 5,5</i>	
– <i>patelnia stara 1</i>	
– <i>durszlak blaszany stary 1</i>	
– <i>spryca blaszana stara do robienia kiełbas 1</i>	
– <i>tarka blaszana stara 1</i>	
– <i>lichtarzów cynowych wagi łotów 16 – 2</i>	
– <i>szczypcy stare 1</i>	

Sidra¹⁹

Z kościoła od strony południowej plebania, z drzewa sosnowego zbudowana, do której od północy wejście przez drzwi sosnowe na krukach i zawiasach, z klamką zdatną do zamykania, sionki małe, w których po prawej stronie do księdza mieszkania,

¹⁹ AAB, *Wiadomość o Kościołach Dekanatu Sokólskiego...*, *Opisanie Kościoła Parafialnego Sidrzańskiego w Obwodzie Białostockim, Powiecie Sokólskim położonego [...] za rok 1840*, k. 119v–120.

drzwi pojedyncze sosnowe, nowe, na krukach i zawiasach z zamkiem dużym francuskim i kluczem do zamykania; w pierwszej izbie okien odmykanych dużych z zaszczepkami sześciu taflach trzy; piec kaflowy bielony, z blachami starymi do zamykania; z tej izby wyjście do drugiej, drzwi sosnowe na zamkach i zawiasach z zamkiem i kluczem do zamykania; z drugiej izby drzwi do komórki sosnowe na zawiasach ze skoblem; w komórcie okienko okrągłe o sześciu taflach i drzwi do ogrodu wiodące sosnowe przez pół zaszklone na krukach i zawiasach.

Z opisanej wyżej pierwszej izby drzwi z tarcic do drugiej małej komórki, na krukach i zawiasach z zaszczepką żelazną w tej komórcie okienko o sześciu taflach mniejszych, kute, odmykane jedno.

We wszystkich tych mieszkaniach ściany wewnątrz tynkowane, podłogi z tarcic układane; okiennice przy tych mieszkaniach przez pół odmykane.

Z frontowych sionek po lewej stronie drzwi proste sosnowe, na krukach i zawiasach z zamkiem wewnętrznym i kluczem do spiżarni, okno okrągłe o sześciu szybkach jedno, ściany z tarcic, posadzka zaś z cegły ułożona; drzwi drugie na krukach i zawiasach z klamką do zamykania, przez których przejście do drugich sionek podwórzowych. W sionkach tych jedne drzwi stare, na krukach i zawiasach z klamką żelazną do piekarni, czyli do kuchni; w niej okien różnej wielkości cztery; a z tych dwie kute i odmykane z zaszczepkami. Piec piekarski z taflami, z cegły murowany, z blachami do zamykania.

W pomienionej izdebce, jak i kuchni ściany z tarcic, podłogi zaś nie ma.

Dach całego tego domu słomą pokryty, na którym kominy z cegły murowanej dwa.

Dom długości 32, szerokości 6, wysokości 3¹/₄ arszyna.

Nowy Dwór²⁰

Z lewej strony kościoła znajduje się plebania, czyli dom mieszkalny z drzwiami pobudowany, stary długości 17, szerokości 10, wysokości 4 arszyny; ściany wewnątrz i zewnątrz tynkowane

pobiałkowane; ten o dwóch pomieszczeniach corocznie tak z zewnątrz jak i wewnątrz reperuje się; w jednej stancji posadzka drewniana stolarskiej roboty nowa sporządzona, okien w całym domu znajduje się 8, z tych dwa bez okucia, inne zaś okute, na zawiasach żelaznych z zaszczepkami żelaznymi opatrzone.

Drzwiów wszystkich 9 na krukach i zawiasach żelaznych z zamkami, a niektóre z zaszczepkami żelaznymi do zamykania służące.

Piece w obu pomieszczeniach dwa kafłowy białe z drzwiczkami żelaznymi do zamykania; pod połową domu znajduje się sklep [piwnica] murowany z kamieni do którego wchodzi się po schodkach z sieni przez drzwi na zawiasach i krukach żelaznych z klamką do zamykania na kłódkę opatrzoney.

Obok rezydencji znajdował się ogród drzewami fruktowymi zasadzony.

Zalesie²¹

Plebania, dom szczupły, walący się, słomą kryty, w którym dwie stancyjki, sionka, spiżarenka i kuchenka; w całym domu okien dużych 5, a dwa małe; drzwiów 4, pieców 2.

Na plebanii: stołów sosnowych prostych 2, łóżko prostej roboty 1, krzesel prostych, nieużywalnych 2.

Kundzin²²

Dom mieszkalny plebański słomą kryty, mający długości łokci litewskich 15, szerokości 7, wysokości $3\frac{1}{4}$; wchodząc do sieni drzwi

²⁰ AAB, Wiadomość o Kościołach Dekanatu Sokólskiego..., Wizyta Nowodworskiego Rzymskokatolickiego Parafialnego Kościoła za 1840 Rok uczyniona, k. 125–125v.

²¹ AAB, Wiadomość o Kościołach Dekanatu Sokólskiego..., Inwentarz Wizyty Kościoła Zalesiańskiego oraz Plebanii y funduszu Onego za rok 1840 uczyniony, k. 43.

²² AAB, Wiadomość o Kościołach Dekanatu Sokólskiego..., Wizyta dekanalna kościoła parafialnego kundzińskiego w powiecie Sokólskim w Obwodzie białostockim znajdującego się zapisaniem stanu kościoła i sprzętów w otymże będących za rok 1840 poczyniona, k. 149–149v.

pojedyncze stolarskiej roboty na zawiasach i krukach, z zamkiem wewnętrznym i kluczem, w których sztaba żelazna dla przymykania drzwi; w tychże sieniach kuchnia, murowany komin nad dach wyprowadzony.

Na lewą stronę drzwi są do stancji podwojone stolarskiej roboty z sufryglami z zamkiem Wewnętrznym mosiężnym i kluczem na zawiasach i krukach, przy nim komin murowany z cegły do kuchni wyprowadzony, przy tym że piecu z kafli pomalowanych z kuchni palący się, który blachą żelazną zamyka się; w stancji okien średniej wielkości dwa z zaszczepkami i zawiasami, każde z szybami.

Z tejsze stancji do drugiej drzwi pojedyncze stolarskiej roboty na zawiasach i krukach bez żadnego zamknięcia, w niej okien małych dwa na zawiasach z zaszczepkami, o czterech szybach ćwiartkowanych.

W tych dwóch stancjach podłogi z tarcic i sufit z tarcic ułożone, potynkowane wewnątrz wapnem; przy wszystkich oknach znajdują się okiennice na zawiasach i krukach szyftekami do zamykania.

Na prawej stronie tego domu mieszkanie dla czeladzi, przy którym zamiast sieni browar wystawiony z drzewa piłowanego w węgiel budowany mający długości razem z domem mieszkalnym łokci litewskich 26, szerokości $9\frac{1}{2}$, wysokości $3\frac{1}{2}$; wchodząc do niego drzwi podwójne z tarcic na biegunach z klamką i zasuwką żelazną; w tychże drzwiach furtka do wchodzenia na zawiasach i szrankach; w środku tego browaru drzwi do Wołowni, która z drzewa ciosanego w tyle browaru wybudowana; z browaru na prawą stronę do izby czeladnej drzwi prostej roboty na zawiasach żelaznych z zaszczepką żelazną, przy tychże na lewej stronie komin z cegieł murowany do kuchni wprowadzony, w tymże piec chlebowy z cegieł, obok tego pieca posadzki z kafel szarych z blachą i zasuwką żelazną; okien małych trzy z dwoma fortkami na zawiasach zaszczepkami, w szyby drobne.

Z tejsze stancji drzwi na lewo do komory wchodzące na zawiasach, krukach z zaszczepką, w której okno jedno z fortką na zawiasach z zaszczepką drobne szyby.

W obu stancjach podłoga i sufit z tarcic ułożone, ściany wewnętrznie wapnem tynkowane.

Cały ten dom mieszkalny i browar tarcicami kryty, przy tymże browarze studnia z rynną do tegoż wchodząca w takowej zraqb.

Odelsk²³

Po spaleniu się plebańskiego domu w 1836 r. pobudowany został nowy, na tymże miejscu przez terażniejszego proboszcza, mający długości arszyn 21, a szerokości 11 ½, cały słomą pokryty, zewnątrz deskami obity.

* * *

Nie wszystkie sprawozdania były sporządzone precyzyjnie, nie zawsze dom plebana opisywano dokładnie, zwłaszcza jego wygląd i wyposażenie. Ze współczesnej perspektywy uderza skromność wyposażenia tych domów, by nie powiedzieć – ubogość. Oprócz opisanego budynku plebanii sprawozdania powizytacyjne zawierały opisy całego beneficjum plebańskiego, a więc nieruchomości takich, jak zabudowania gospodarcze, wykazy ziemi, często podawano w nich także inwentarz żywy. Dzięki temu, że w jednym poszycie, który się zachował do naszych czasów, zostały zebrane opisy poszczególnych parafii i zabudowań plebanijnych, tenże zbiór dokumentów okazał się cennym źródłem wiadomości o warunkach egzystowania parafii w połowie XIX w. i o ich stanie materialnym. Informacje w nim zawarte przynoszą obraz domu plebana sprzed ponad stu pięćdziesięciu lat i stanowią podstawowe źródło wiedzy na temat funkcjonowania parafii w archidiaconacie białostockim, Ziemi Sokólskiej, w ówczesnej diecezji mohylewskiej.

²³ AAB, *Wiadomość o Kościołach Dekanatu Sokólskiego...*, *Wizyta roczna Odełskiego Rzymsko-Katolickiego Parafialnego Kościoła*, k. 161v.